

El Pinell de Brai*

Joan Perucho

Vaig arribar cap allà al migdia, quan el sol s'abraonava amb ferocitat damunt dels camps. Llavors començà a bufar el cerç i s'aixecaren grans núvols de pols, furiosament arremolinats més amunt de les copes de les oliveres i els ametllers. M'envoltaven el vent i les partícules de terra, i vaig tancar els ulls ajupint el cap. Quan tot hagué passat, aparegué davant meu, encimbellat en un tossal, el poble, embrunit i solitari, del Pinell de Brai.

És un poble de la Terra Alta, situat molt a prop del riu Canaleta. La gent de Gandesa acostuma a venir a banyar-se als estrets de la Fontcalda o a la Venta del Riu, al Pinell de Brai, i a l'estiu moltes famílies s'enduen el dinar o el sopar i prolonguen dolçament el sopor prop de l'aigua. En ambdós llocs, el corrent del riu Canaleta passa per uns colls estrets i ombrívols. A l'hora baixa és possible pescar-hi alguna anguila suculenta. Aquells paratges tenen una bellesa críptica i salvatge, tenyida amb tintes romàniques, con els gravats de Parcerisas de *Recuerdos y bellezas de España*.

Allò que del Pinell es deixa contemplar d'antuvi per l'esguard del viatger és el Sindicat Agrícola. Aquesta comarca fou una de les primeres que, en temps de la Mancomunitat, adoptà el sistema dels Sindicats com a defensa més eficaç dels interessos dels agricultors. La Terra Alta és terra de vinya i d'ametlla, i al Pinell de Brai fan un vi de gran qualitat. Em vaig quedar aturat davant la gran fàbrica del Sindicat Agrícola, enorme catedral modernista de maó.

Per tota la llargada de la façana hi corre un fris de ceràmica de grans proporcions. Vaig restar esbalaït quan vaig descobrir que aquell fris era, no podia dubtar-ho, una obra de Xavier Nogués. Em va semblar l'obra més important de Xavier Nogués. Essent com era un Sindicat Agrícola els motius decoratius calia que fossin

inspirats en temes camperols, de conreu. Tot el fabulós univers d'aquest artista barceloní apareixia immortalitzant els seus gests per sempre, a la façana d'un edifici que, des d'aleshores, donava una empremta de rústica noblesa a aquest poblet obscur i perdut en un dels paratges més ignorats de Catalunya. Trencant l'ocre de la façana, els colors pensats per Xavier Nogués prenien una calor i una vida increïbles, encarnant-se en la ingènua malícia d'aquests personatges tan estimats per l'artista. Els pagesos i les pageses veremant, l'encarregat, que amb les mans a l'esquena vigila la tasca dels trulls, el gos d'ull trist ensumant el sarró de l'amo, els tastavins elevant la copa al cel i fent a través de les ben poblades celles i bigotis les ganyotes més angèlicament infernals que hom pugui veure. Hi ha també el premsat de les olives i els qui, com en una sínia, donen voltes per espremer i fer saltar el rajolí d'or líquid, que és com metafòricament hom al·ludeix a l'oli. Tots mouen els bigotis, si en duen, d'una banda a l'altra, i pensen coses tremebundes. Les allegories es completen amb una escena de caçadors embriacs, que és la cosa més excelsa que hom m'ha permès de veure en la meva vida.

Hi havia un home a la porta del Sindicat. Es recolzava al llindar i em mirava amb curiositat. A la meva esquerra hi havia els safareigs públics, i les dones havien aturat un moment la seva feina mentre esguardaven. Gairebé totes les dones d'una certa edat van endolades. Se sentia constantment la remor de l'aigua.

L'home resultà ser una mena de cap de personal del Sindicat. M'atengué amb cortesia i em féu tastar, una copa de vi. Li vaig preguntar, naturalment, per les meravelles de la façana. Se'm quedà mirant.

—Suposo que no és pas un antiquari, oi?

—No, senyor.

—Molt be. Entri, si li plau.

Vàrem explorar tot l'edifici, que és d'una grandiositat manifesta. Pujàrem als enormes dipòsits i recorreguérem unes estretes pasarelles fimbriants. L'aire flairava a most i a humitat. Baixàrem després a una mena de catacumbes, amb teranyines i bombetes elèctriques incertes, i em va semblar reviure l'ambient d'un film expressionista de Robert Wiene. En aquestes catacumbes sepulcrales es practica la neteja dels dipòsits, una vegada buits. Quan sortírem a la llum del sol, els ocells cantaven enfilats damunt les branques dels arbres.

Vaig saber, per fi, la història de la ceràmica de Xavier Nogués. La història és més aviat senzilla. Vers 1917 o 1918, l'autor de l'edifici del Sindicat, l'arquitecte Cèsar Martinell, encarregà la decoració ceràmica al seu amic, l'artista Xavier Nogués. Aquest acceptà l'encàrrec, i una vegada executada l'obra, envià les peces perfectament embalades al Pinell de Brai. Això no obstant, no es pogueren muntar en aquell moment, perquè el Sindicat travessava un període de debilitat econòmica. Les caixes foren dipositades al soterrani (les llòbregues catacumbes) esperant temps millors. Els temps passaren, i, com que no es tractava d'un afer d'urgència immediata, les ceràmiques dormiren el somni dels justos. La gent perdé el record de les ceràmiques, o sigui, dels ninots, de l'artista que els havia fet i fins de les caixes apilotades en el lloc més obscur de les catacumbes. Això fou una gran sort per a les

ceràmiques. Aquests llocs foren terribles camps de batalla a la nostra guerra civil. ¿Haurien arribat intactes, com ara ho estan, si haguessin estat muntades anys enrera?

Ara farà cosa de tres o quatre anys, un consell directiu dinàmic s'interessà pel contingut i la significació oculta de les caixes soterrades. Sortiren les peces a la superfície, i, amb elles, els dibuixos i projectes per a la instal·lació. Ignorant el valor de les ceràmiques i que eren d'en Xavier Nogués, les ceràmiques foren muntades. L'esbós per al muntatge fou cedit al Museu del Vi de Vilafranca del Penedès. Ara, tot el poble estima aquests ninots i s'ha familiaritzat amb els seus gests. Als antiquaris col·leccionistes que passen al llarg del poble se'ls diu categòricament que no.

Xavier Nogués va morir abans de veure muntada la seva obra, una de les seves obres mestres i de més importància material. A la seva memòria hauria recitat, in mente, els versos que li va dedicar en llatí Francesc Pujols. El llatí de Francesc Pujols, gran amic de Xavier Nogués, diu:

*Mors mordet osseae suae mortalis
Cum vita delineationis suis immortalis.*

Segons Pujols, i mai hom no ha dit cosa més clara, la mort mossega a Xavier Nogués els seus ossos mortals així com la vida els seus inoblidables dibuixos immortals.

*Publicat al llibre *Fulls de les fronteres. Entre Gandesa i Alcanyís*. Centro de Estudios Bajoaragoneses, 2003

